

DEMOCRATIZAREA ȘI MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA LA FEMININ. PARTICIPAREA FEMEILOR LA EVENIMENTELE SOCIAL-POLITICE ÎN ANII '90 AI SECOLULUI XX.

Valentina ENACHI,

dr. în istorie, conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1682-3103>.

Summary

The article summarizes the directions of women's participation in the social and political processes of the 90s of the twentieth century. The names of remarkable personalities are brought as well as simple women, who fought in politics, manifested themselves in the cultural and economic life. The participation of women in the resistance struggle in Transnistria is analyzed.

Keywords: *politics, participation, struggle, democratization, courage*

Dezvoltarea durabilă a societății contemporane presupune folosirea plenară a potențialului deopotrivă al femeilor și bărbaților. Aportul bărbaților în evoluția umană și socială este cunoscut, promovat și propagat. Rolul femeilor deseori se află în umbra istoriei, deși ele au jucat un rol important în diverse mișcări politice și chiar revoluții. Drepturile pe care le-au câștigat femeile sunt considerate „achiziții naturale” ale evoluției democrației și nu un rezultat al mișcărilor politice feministe. Realmente tot ce s-a realizat în istorie a fost și o consecință a activității pline de sacrificiu al femeilor.

Scopul articolului este de a prezenta aportul femeilor din Republica Moldova la procesul de democratizare a societății. Evenimentele politice din anii '90 ai secolului XX au mobilizat societatea și femeile au inițiat acțiuni care s-au derulat în continuare pentru libertatea de a gândi, de a acționa în spiritul valorilor naționale și respectării drepturilor civile. Activismul politic și social al femeilor din Republică Moldova este prezentat în baza studierii materialelor din presa timpului, literaturii publicistice și documentelor istorice.

Teoriile sociale feministe subliniază că femeile contribuie la nașterea națiunilor și democratizarea societății. Genurile umane modelează societatea, remodelată ulterior de condițiile sociale și politice în care apar. În literatura de gen consacrată problemelor politice și naționale se menționează că femeile se implică în procese etnice și politice prin: reproducerea biologică ai membrilor colectivităților etnice, ca reproducători ai granițelor grupurilor naționale, ca participanți fundamentali la reproducerea ideologică a colectivității și transmițători ai culturii acesteia. Nu în ultimul rând, femeile sunt o forță politică reală în mișcarea de emancipare democratică și națională

a societăților. Evenimentele din anii '90 ai secolului trecut sunt o mărturie convingătoare a acestei tezei.

Femeile din Republica Moldova de diferite etnii au participat la mișcarea națională și au contribuit la schimbările sociale radicale. Circumstanțele istorice care au antrenat femeile și le-au organizat în vederea acțiunilor de interes public au fost evenimentele din anii '90 ai secolului XX. În Republica Moldova acestea au dus la apariția mișcărilor de emancipare ale femeilor, cunoscute formal încă din socialism, dar lipsite în condițiile sovietice de adevărata democrație participativă. Femeile s-au implicat în mod voluntar cu pasiune în luptă pentru libertățile politice și implicit naționale. Câteva exemple concrete:

Scriitoare: Leonida Lari, Galina Trifan, Irina Nechit și altele;

Politiciene: Lidia Istrati, Ecaterina Mardarovici, Vitalia Pavlicenco și multe altele;

Jurnaliste: Viorica Cucereanu, Corina Fusu, Lucia Culev, Maria Bulat Saharneau ș.a.;

Profesoare: Veronica Postolachi, Eugenia Marin și multe altele.

Participarea femeilor în procesele politice.

Anii '90 ai secolului trecut au fost un debut spectaculos al mișcării de democratizare în spațiul moldovenesc. Evenimentele dramatice din acea perioadă au adus pe arena politică mai multe femei curajoase care credeau într-un viitor mai bun, femei cu aptitudini de lider și pasiune de muncă. Epoca sovietică, deși i-a egalat în drepturi pe bărbați și femei, nu a realizat o egalitate reală și o democrație politică a femeilor. O mișcare politică independentă feministă în republică nu a existat. Organizațiile de femei au fost create și susținute de Guvernul RSS Moldovenești și tutelate de PCM. Drept exemplu de o astfel de organizație a fost Consiliul Femeilor Moldovei, creat încă în 1960, a cărei președintă a fost numită Ludmila Scalinîi. Dar această organizație nu s-a manifestat în anii 1989-2000, deși scopurile ei presupuneau și activități politice. Pe valul lozincilor democratizării, în RSSM s-a realizat o stabilizare a mișcării politice a femeilor.

Astfel, în anii 1989-1990 s-au cristalizat patru formațiuni noi. În anul 1988, în luna iunie, a fost formată Liga Creștin-Democrată a Femeilor din Moldova. Tot atunci s-a votat Consiliul Central și Comitetul Executiv al Ligii. Președinta Consiliului Central a fost aleasă Leonida Lari. Scopurile acestei organizații au constat în includerea femeilor în viața social-politică, economică și cultural-spirituală a Republicii. Liga Creștin-Democrată a Femeilor a existat până în anul 2001, când a fuzionat cu Partidul Liberal. Într-un interviu, Leonida Lari menționa: „Cât a fost Lidia Istrati și Leonida Lari Liga a existat, cum a venit Ala Mândăcanu Liga a dispărut”.

O altă organizație politică a fost Asociația Femeilor din Moldova, care a activat între anii 1992–1999 și a avut scop asigurarea reprezentării paritare și participării active a femeilor la întreaga viață politică, socială, economică și culturală. Deși a avut un program și statut stabilit, nu s-a

manifestat activ, iar în anul 1998 nu a întrunit condițiile de înregistrare impuse de legislația din Republica Moldova, fiind radiată din Registrul partidelor. Unii politologi remarcă faptul că această formațiune a încercat să atragă alegători și să găsească compromisuri între diferite grupuri doctrinale sau ideologice, convențional separate între stânga și dreapta eșichierului politic.

Organizație de factură feminină a fost Mișcarea Social-Politică a Femeilor, care s-a conturat în anul 2000 și a fost premergătoarea unor anumite schimbări. Mișcarea a avut un impact mai larg, punând astfel bazele implicării directe a femeilor în politică și a oferit politicii moldovenești nume care au stat în avangarda evenimentelor de eliberare națională. Fondatoarea acestei mișcări a fost Lidia Istrati.

În alte regiuni ale fostei URSS s-a încercat crearea partidelor politice ale femeilor. De regulă, acestea s-au desprins de pe urma mișcărilor organizate de femei care încercau să se poziționeze mai „sus” de partidele politice existente, oferind, totodată, voce femeilor. Un exemplu este Partidul „Femeile Rusiei”, înființat în anul 1993 în calitate de mișcare politică. La alegerile parlamentare naționale din 1993, „Femeile Rusiei” au câștigat 10 la sută din voturi, astfel au obținut 25 de locuri în Duma de Stat din Rusia. În total, femeile dețineau 51 din 130 de locuri în prima Dumă de Stat (1993-1995). Ulterior, partidul a devenit activ pe marginea unei serii de probleme, printre care se numără și opoziția față de campania militară din Cecenia, care a început în anul 1994. La alegerile parlamentare naționale din anul 1995, „Femeile Rusiei” au decis să-și păstreze platforma politică neschimbată, decât să se alipească unei coaliții create de mai multe partide liberale, punând accent pe probleme sociale, cum ar fi protecția copiilor și a femeilor. Partidul nu a reușit să obțină acele cinci la sută din voturi necesare pentru o reprezentare proporțională în noua Dumă de Stat și a fost marginalizat de alte forțe politice.

Un alt exemplu este cel al Partidului Femeilor Lituaniene, condus de ex-prim-ministrul Kazimira Prunskiene. Partidul a fost fondat în 1995 de către 13 organizații ale femeilor cu scopul de a arăta publicului că femeile nu au nevoie de cote pentru a fi actori politici independenți. Partidul s-a clasat pe locul șapte din 24 de partide politice, după numărul voturilor, în urma alegerilor din 1996, șocând astfel partidele politice tradițional constituite.

În Republica Moldova nu au fost create astfel de partide. În spațiul post-sovietic partide politice feminine viabile nu s-au constituit. În schimb, marea majoritate a partidelor politice au adoptat relativ rapid practica înființării de organizații de femei, urmărind în acest fel să-și mobilizeze susținătorii simpatizanți.

În calea afirmării politice a femeilor din Republica Moldova au stat și stereotipurile societății patriarhale, conform cărora locul femeii este în casă, în familie, capul societății sunt doar bărbații, în plus și respectul de sine scăzut al femeilor. Bariere în calea participării femeilor la viața politică au fost și sărăcia, costurile ridicate ale candidării și exercitării funcțiilor publice, teama de critică,

divorțul, excluderea problemelor femeilor de pe agendele politice, responsabilitățile legate de gospodărie și de îngrijirea familiilor.

În pofida acestor greutăți, au apărut personalități ale mișcării de emancipare națională, printre care menționăm doar câteva: Lidia Istrati, ex-deputat, ex-lider al Ligii Creștin-Democrate a Femeilor din Moldova, care a fost aleasă în calitate de deputat în primul Parlament democratic al Republicii Moldova în 1990 și realeasă în 1994 pe listele Blocului Țăranilor și Intelectualilor. Absolventă a Institutului Agricol din Chișinău, a fost cunoscută și ca poetă și om politic. Iată ce spunea despre ea Ecaterina Mardarovici, una dintre discipolele Lidiei Istrati, directoare executivă la Clubul Politic al Femeilor 50/50.: „A fost femeia care a motivat alte femei să se implice. Am mai avut femei active în politică, dar, cu părere de rău, la umbra lor nu au crescut prea multe alte femei. Pentru mine este o onoare să spun că am crescut la umbra personalității Lidiei Istrati. Ea ne-a încurajat, ne-a spus ce să facem, ne-a învățat. Trebuie să constat, la această distanță de ani, că cel mai democrat partid din Republica Moldova a fost Liga Creștin-Democrată a Femeilor, care era condusă de Lidia Istrati”.

Nadejda Brânzan s-a impus în viața publică a Republicii Moldova și a activat în calitate de deputat în anii 1990-1994. A fost aleasă președintă a Comisiei pentru problemele femeii, mamei și copilului, membră a prezidiului Parlamentului.

În anul 1996, pentru prima dată după declararea Independenței, s-a lansat în competiție electorală fosta directoare a liceului „Mircea Eliade” Iuliana Gorea–Costin, candidat independent la alegerile prezidențiale din Republica Moldova. A obținut un scor de consolare – 0,64% pe țară și 0,73% în Chișinău și funcția de ambasador extraordinar și plenipotențiar la Strasbourg.

Personalități marcante, activiste în domeniul politic au fost și femeile obișnuite. În luările de atitudine față de procesele politice s-au manifestat activ femeile de la sate. Astfel, deputata Sovietului Suprem al RSS Moldovenești din satul Sofia, raionul Drochia, G. Scacun, de naționalitate ucraineană, a scris în ziarul „Moldova Suverană”: „...Noi, toți ce trăim în Moldova trebuie să ne unim, să ne consolidăm, să rezolvăm umăr la umăr problemele, să trăim onest și cinstit în multinaționala noastră familie...”

Evenimentele anilor '90 au canalizat energia multor oameni care au acționat și pe baricade. Astfel de eveniment a fost participarea la eliberarea arestaților politici din anul 1989. Arestarea a avut loc după o demonstrație politică. Pentru a urgenta eliberarea celor arestați, la 31 mai 1989, un grup de cinci persoane a declarat greva foamei. La aceștia au aderat alte 12 persoane. În acest grup erau și femei: Tatiana Țigău, Anastasia Calistru, Svetlana Chiriac și Diana Grinciuc. Drept urmare, pe 8 iunie 1989, persoanele arestate au fost eliberate.

La manifestația națională în satul Larga, raionul Dubăsari, în luna septembrie a anului 1990, cuvântările Anei Vasilevschi, constructoare din or. Tighina, Mariei Morozan din Mălăiești, raionul Grigoriopol, și a Valentinei Șerpu au fost marcate de un veritabil curaj.

Iată ce a spus Maria Morozan din satul Mălăiești, raionul Grigoriopol: „Azi cu mare greu am reușit să ieșim la traseul principal pentru a ajunge aici. Am fost împroșcați cu pietre. Situația e de așa natură, că practic nu poți ieși la un microfon pentru a le vorbi oamenilor din satul natal. De aceea am hotărât să vorbesc aici cu speranța că mă vor auzi locuitorii din Mălăiești, care mai țin la acest pământ nesperiat de nici un fariseu...Voi exprima unele doleanțe ale mălăieștenilor, care încă nu și-au uitat mamele, nu calcă în picioare mormintele străbunilor... Cerem guvernului să ne ajute să scăpăm de colonialism... Cu atât mai mult că emisarii trudesesc fără hodină, împrăștiind foi volante agramate, jignind demnitatea poporului moldovenesc...”.

Astfel de alocuțiuni erau o dovadă de sacrificiu. Nimeni nu garanta că nu vor urma persecutări pentru asemenea opinii. Ana Vasilevschi din Tighina spunea: „Noi, vreo 300 de oameni din vechea cetate a lui Ștefan cel Mare, am ajuns înfruntând obstacole nemaipomenite, fiind înjosiți și batjocoriți. Autoritățile orașului au refuzat să ne ofere mijloace de transport. Am venit cu autobuzele închiriate în raionul Căușeni, fiindcă nu puteam rămâne în afara grijilor și durerilor poporului. Unde mai pui că vrem să ne spunem în fața dumneavoastră durerile noastre, să declarăm că nu mai putem trăi în dezmățul șovin, care domnește la Tighina. Asemenea răuvoitori ca Pologov și Volcov ne aduc daună nu numai nouă, moldovenilor, îi pun în situații deloc plăcute chiar și pe ruși...”

Profesoara Zoia Jalbă din Orhei a participat la toate Marile Adunări Naționale. Având un pronunțat dar al convingerii, a reușit să-și aducă rudele și prietenii pe baricadele luptei de eliberare națională. A fost deputată, a venit cu mai multe inițiative ce țin de patrimoniul Republicii Moldova în Ucraina, privind reîntoarcerea moștenirii fostelor persoane deportate, de problemele învățământului și multe altele. Femeile s-au implicat și în viața economică. Liuba Gherasim a devenit liderul gospodăriei țărănești din satul Crișcăuți, raionul Dondușeni.

Femeile s-au manifestat și în domeniul libertății de exprimare religioasă: canalizând eforturile obștii ortodoxe din Republica Moldova, în frunte cu Maria Petrache, au luptat pentru înregistrarea Mitropoliei Basarabiei. Leonida Lari a neliniștit mult PCM, ea abordând chestiunea deportărilor în cheia unui genocid asupra moldovenilor, care a distrus cea mai bună parte a acestui popor. Discriminarea moldovenilor în propria lor țară a început în 1940 și continua, ei fiind lipsiți de privilegiile de care se bucurau cadrele venite din republicile slave; migrația era încurajată la nivel oficial; limba „moldovenească” era strâmtorată în școli, menționa scriitoarea. Profesoara Veronica Postolachi le-a cultivat elevilor săi dragostea și responsabilitatea pentru țara în care trăiesc și față de poporul, descendenți cărora sunt. Eugenia Bulat menționează într-un interviu:

„Veronica Postolachi, doctor în filologie, profesoară la Liceul Academic Roman-englez „Mircea Eliade”, face parte din cohorta intelectualilor basarabeni ai școlii naționale dintre Nistru și Prut, prin travaliul și devoțiunea cărora a fost posibilă până la 1989 și în continuare rezistența prin cultură a segmentului de popor românesc izolat de matcă, aici, în extremă de est a romanității și a spațiului general latin.”

Lidia Kulikovski, director general al bibliotecii „B.P. Hașdeu”, a inițiat multe proiecte de cercetare bibliografică. În anul 1989 s-a dat o luptă pentru o bibliotecă deschisă valorilor naționale. Alegerea Lidiei Kulikovski în funcție de director al bibliotecii a fost un act de democrație din istoria bibliotecii inițiate de Direcția Cultură a Primăriei municipiului Chișinău. În colecția bibliotecii de atunci doar 4 procente de cărți erau în limba română. Fondul de carte a fost reînnoit substanțial și în 1990. În 1991, fondurile BM s-au completat cu 20000 de cărți scrise cu alfabet latin .

În anii 2005-2006, când la putere se afla Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, s-a încercat în mod repetat și agresiv suprimarea cursului de istorie națională și universală. Un grup de deputați istorici, printre care era și deputata Zoia Jalbă, au bătut alarma și au cerut să se renunțe la politica iresponsabilă de subminare a conștiinței naționale.

Un rol aparte în mișcarea de rezistență și emancipare națională l-au avut femeile din zona de conflict armat al Republicii Moldova, așa-numita Transnistria. Enumerăm aici doar câteva dintre acestea: Raisa Padurean, director adjunct al Liceului „Lucian Blaga” din Tiraspol, consecventă apărătoare a valorilor românești în Tiraspol; Tatiana Andrei, director adjunct la același liceu; Maria Roibu, luptătoare pentru dreptul copiilor la Tighina; Eugenia Halus, directoarea Liceului Teoretic „Evrika” din Râbnia, luptătoare activă pentru drepturile băștinașilor din Transnistria. Directoarea a reușit, prin forța ei spirituală și morală, să păstreze corpul didactic de 37 de profesori și 540 de elevi care învățau. Soțul doamnei a fost arestat de către poliția locală și dus în direcție necunoscută. A fost și este exemplu de fermitate și disciplină morală. Într-un interviu a subliniat faptul că nu i se dădea voie să vorbească în limba română în public. Lista continuă cu Eleonora Cercavschi, directoarea Școlii generale de alternativă de limbă română din Grigoriopol, președinta Asociației profesorilor din partea de Est a Republicii Moldova, o personalitate care menține conștiința civică și națională într-o situație dramatică.

Evoluția pieței libere și a relațiilor de piață a dus femeile către sfera publică și feminism; rezerva forței de muncă a dezvoltat economia și le-a dat libertatea de a crea mișcări feministe și a influența politicile de stat.

În spațiul nostru, în anii '90, au apărut organizații neguvernamentale active în problema femeilor, multe din care aveau drept fondatori femei. Acestea au fost promotoare ale inițiativelor legislative în realizarea egalității reale de șanse, au format rețele de comunicare, au inițiat dialogul

statului și cu organizațiile neguvernamentale ale femeilor, au inițiat cursuri de instruire în problemele de gen.

Astfel, Asociația Femeilor „Imperativ” includea reprezentanți ai organizațiilor neguvernamentale de pe ambele maluri ale Nistrului. Relațiile dintre participante au evoluat de la o simplă comunicare asupra situației din regiunile Moldovei până la elaborarea unei strategii de activitate în parteneriat.

În urma activității organizațiilor neguvernamentale s-au realizat acțiuni legislative, și anume, în anul 2006 a fost adoptată „Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați”. A fost acceptat Planul național „Promovarea egalității genurilor umane în societate pentru perioada 2006-2009”. În guvern s-a instituit Comisia guvernamentală pentru egalitate între femei și bărbați, în ministere s-au instituit unități Gender. În 2007, în cadrul Ministerului Protecției Sociale, Familiei și Copilului, a fost instituită o Direcție pentru oportunități egale și prevenirea violenței, în scopul supravegherii modului de implementare a Legii cu privire la oportunitățile egale.

După anul 2000 s-a majorat numărul de participare al femeilor în organele de luare a deciziilor: în parlament, guvern ș.a. În plan internațional, Republica Moldova este, de asemenea, membră a Convenției ONU privind drepturile politice ale femeilor, precum și a Convenției ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (CEDAW, din 1994), devenind din anul 2006 membră a Protocolului Opțional la CEDAW. Astfel a fost creat un cadru juridic național și internațional solid, ce a pus bazele participării egale a femeilor și bărbaților în viața politică, inclusiv la nivelele superioare ale structurilor de luare a deciziilor naționale. Experții însă arată că nu s-a realizat participarea egală a femeilor și bărbaților în viața politică, mai ales la capitolul reprezentarea femeilor și implicarea în procesul de luare a deciziilor politice.

Democrația începe atunci când atât femeia, cât și bărbatul sunt pe picior de egalitate în luarea deciziilor în viața politică. Poziționarea femeii la o cotă egală cu bărbatul în viața politică este un element nepărtinitor în democratizarea societății și standardele înalte de viață ale cetățenilor. Femeile din țara noastră s-au dovedit a fi energice și au tot dreptul de a participa activ la viața politică a regiunii.

Transformările sociopolitice de la sfârșitul secolului trecut au fost realizate cu o contribuție considerabilă a femeilor. Femeile au fost la tribunele forurilor legislative și guvernamentale, au condus mișcări de protestatari, au fost în posturi înalte în companii private și de stat. Mișcarea feminină din Republica Moldova, deși nu s-a întruchipat într-un partid politic, și-a adus contribuția la procesele de eliberare națională, la fondarea unor instituții și practici democratice și la crearea unor modele noi de conducere a societății.

În final, putem spune că alegerea unei femei în calitate de președintă a Republicii Moldova este și un rezultat, și un ecou politic al acelor acțiuni dramatice la care au participat femeile în anii

'90 ai secolului XX, care s-au implicat direct în procesul de reconstrucție a societății, aducând partea lor de contribuție la destrămarea sistemului totalitar patriarhal și la crearea statului Republica Moldova.

Bibliografie

1. *Democrația la feminin: Istoria verbală*. Chișinău: Chișinău: bal
2. *Femeia în zonele de conflict*. Coordonator de proiect: Călin Trifan. Chișinău: Chișinău:or de
3. *Femeia – un argument al libertății*. Coordonatori: Elena Prus, Iurie Colesnic. Chișinău: Prut Internațional, 2011.
6. *http: Point md, 26 августа 2012, Politicieni.top 10*, accesat la 23 mai 2021.
4. Julie Mertus, Nancy Flowers, Malika Dutt. *Acțiune locală, schimbare globală. Studiu despre drepturile umane ale femeilor*. Chișinău: Știința, 2005.
5. Unire, moldoveni, deșteaptă-te, popor. Moldova Suverană, 18 septembrie 1990.